

ВИХОВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІНІЦІАТИВНОСТІ ПІДЛІТКІВ У ДИТЯЧИХ ОБ'ЄДНАННЯХ СКАУТСЬКОГО ТИПУ

Статтю присвячено актуальній проблемі виховання соціальної ініціативності підлітків у дитячих об'єднаннях скаутського типу. Здійснено аналіз філософської та психолого-педагогічної літератури, з'ясовано стан проблеми виховання соціальної ініціативності у вітчизняній та зарубіжній психолого-педагогічній науці, уточнено сутність поняття «соціальна ініціативність». Обґрунтовано можливості дитячих об'єднань як середовища виховання у підлітків соціальної ініціативності, розкрито їхні виховні можливості.

Ключові слова: соціальна ініціативність, дитячі організації та об'єднання, скаутський рух.

Актуальність виховання у сучасних підлітків соціальної ініціативності зумовлюється вимогами сьогодення та зміною світоглядно-ціннісних орієнтирів суспільства, які спонукають до переосмислення особистісних якостей, що характерні сучасній людині. Такі якості, як самостійність, цілеспрямованість, здатність самостійно приймати рішення та брати за них відповідальність, упевненість у собі, рішучість, наполегливість, активність, творчість, гнучкість стають необхідними для успішного життєздійснення підростаючого покоління. Така особистість використовує свої здатності у повну силу, актуалізує власний потенціал, тобто є ініціативною. Незважаючи на актуальність цієї проблеми, у сучасній науці вона розроблена недостатньо.

Різні аспекти феномену соціальної ініціативності досліджувалися у роботах В. Байкова, Д. Богоявленської, М. Говорова, Л. Дашевської, С. Зиньківської, О. Золотухіна, Е. Карамової, С. Леснікової, Л. Окочечникової, І. Плотнієка, О. Погоніної, О. Поддякова та інших науковців.

У психолого-педагогічній літературі проблема вивчення розвитку ініціативності особистості знайшла висвітлення у роботах К. Абульханової-Славської, Л. Виготського, Е. Еріксона, О. Крупнова, С. Рубінштейна. В Україні зазначена проблема досліджувалася Л. Новіковою, Г. Сорокою, О. Старинською, Н. Тертичною, О. Трошкіним та іншими.

Так, наприклад, ряд дослідників розглядає ініціативу як одну з форм активності особистості (К. Абульханова-Славська, Т. Коновалова, О. Погоніна, Н. Тертична та інші). На думку К. Абульханової-Славської, ініціатива є формою активності особистості. Ця форма активності розвивається у суспільному житті та на реальному життєвому шляху людини. Розвиток ініціативності залежить від того, наскільки особистості надана свобода, вільна активність, яка може реалізуватися в інтелектуальній або практичній сферах. Продов-

ження цієї думки знаходимо у Н. Тертичної, яка визначає ініціативу як форму суб'єктної активності, що виникає в ситуації, коли індивід у своїй діяльності виходить за межі суб'єктивно усвідомленого та об'єктивного вимог цієї діяльності. Рушійною силою і джерелом її розвитку виступає активна діяльність особистості.

Н. Терських визначає ініціативність як відносно стійку якість особистості. Ця якість виражає прагнення людини до ініціації: ініціатива може бути представлена і як результат, і як засіб прояву ініціативності.

Характеристику ініціативності як вольової якості дає С. Рубінштейн. Учений визначає ініціативність як прагнення та вміння особистості легко братися до справи за власним починанням, не чекаючи на зовнішню стимуляцію.

Ряд дослідників (О. Крупнов, В. Байков, С. Зиньківська, Е. Карамова, А. Польська) розглядають ініціативність як системну якість особистості. У цьому контексті ініціативність охоплює взаємодіючі компоненти (емоціональні, регулятивні, мотиваційні, когнітивні, продуктивні (результативні) і рефлексивні).

Отже, більшість дослідників розглядає ініціативність як якість особистості. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури ми визначаємо соціальну ініціативу як інтегровану якість особистості, що відображає готовність суб'єкта до самостійного висунення, пропагування та практичної реалізації соціально значущої ідеї.

Дитячі та молодіжні громадські організації та об'єднання як соціальний інститут виховання ініціативності підлітків заслуговують на окрему увагу до вивчення їхнього досвіду.

За останнє десятиліття ряд досліджень українських та російських учених присвячено питанням організації та функціонування дитячих і молодіжних громадських об'єднань: соціально-педагогічна діяльність сучасних громадських молодіжних об'єднань в Україні (Ю. Поліщук); соціалізація підлітків у діяльності молодіжних організацій (О. Панагушина); соціально-психологічні засади діяльності дитячих громадських об'єднань як інституту соціального виховання (Л. Романовська); організаційно-педагогічні умови соціалізації підлітків в неформальних молодіжних об'єднаннях (С. Чернета); формування комунікативної компетентності підлітків у дитячих об'єднаннях (О. Касьянова); організаційно-педагогічні засади виховного процесу у скаутській організації Пласт (Ю. Жданович); формування колективістської спрямованості підлітків у дитячому об'єднанні (О. Боровець); формування готовності майбутніх соціальних педагогів до роботи з громадськими дитячими та молодіжними організаціями (О. Лісовець).

Актуальними також є дослідження російських учених: Л. Алієвої (становлення та розвиток дитячого руху як суб'єкта виховного простору); Р. Литвак (педагогічні основи діяльності дитячих гро-

мадських об'єднань); Т. Лубової (діяльність дитячих громадських об'єднань як фактор морального виховання підлітків); В. Цепелева (дитяча громадська організація як засіб формування життєвої позиції підлітків); В. Дергунова (соціально-педагогічні умови саморозвитку особистості дитини у дитячій організації).

Метою статті є дослідити особливості формування у підлітків соціальної ініціативності; обґрунтувати можливості дитячих об'єднань як середовища виховання у підлітків соціальної ініціативності, розкрити їхні виховні можливості; висвітлити аспекти функціонування дитячих громадських об'єднань як усталеного інституту соціалізації підростаючого покоління, де дитина оволодіває необхідними навичками, соціальними ролями, набуває досвіду практичної діяльності.

Дитячі громадські організації та об'єднання є дієвим партнером для інших соціальних інститутів у процесі виховання підлітків.

Їхня діяльність регулюється Конституцією України, Законами України «Про позашкільну освіту», «Про об'єднання громадян», «Про молодіжні та дитячі громадські організації», «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», Національною програмою виховання дітей та учнівської молоді в Україні. Вільні від жорсткої регламентації й обов'язковості, дитячі організації та об'єднання створюють широкі можливості для особистісного зростання дитини, формуючи у неї моральні цінності, загартовуючи характер, розвиваючи творче ставлення до життя.

На думку дослідників, можна з упевненістю констатувати, що в дитячих організаціях не менше заслуг перед суспільством, ніж у інших основних інститутах соціалізації особистості (сім'ї, школи, різних позашкільних освітньо-виховних закладів), і вони реально допомагають дітям увійти до такого мінливого світу цивілізованими людьми. Взаємодіючи на партнерських засадах із державними органами й установами, суспільними рухами, дитячі організації вирішують найважливіші проблеми дітей, допомагаючи їм у соціальній адаптації та створюючи умови для їхньої соціалізації.

Сучасні громадські дитячі та молодіжні об'єднання й організації виступають активним суб'єктом соціально-педагогічної діяльності. Це зумовлено наявністю у них соціально спрямованої мети, завдань діяльності, які сприяють соціальному захисту, соціальній адаптації та соціальному становленню своїх членів, реалізують соціально-педагогічні програми.

Участь у дитячих об'єднаннях — сходинок до повноцінної громадянської діяльності, школа виховання майбутніх активних громадян, становлення лідерів.

Таким чином, дитячі громадські об'єднання є усталеним інститутом соціалізації підростаючого покоління, де дитина оволодіває не-

обхідними навичками, соціальними ролями, набуває досвіду практичної діяльності.

Значне місце серед дитячих та молодіжних громадських об'єднань та організацій посідають об'єднання скаутського типу, котрі за 100 років існування довели свою ефективність як виховний рух, що дає змогу розглядати їх як гідного партнера інших соціальних інститутів у процесі виховання.

Можливостям виховного середовища скаутського руху були присвячені праці багатьох дослідників (Л. Бондарь, С. Воздвиженський, О. Гаврилова, С. Диба, Н. Євдокимова, Ю. Жданович, В. Кудінов, Ю. Кудряшов, В. Москаленко, Р. Охрімчук, О. Пупкова, З. Удич, В. Черних, С. Чернета, А. Ярмольчук., Л. Ярова та інші).

На сьогодні в Україні існує досить велика кількість об'єднань та організацій скаутського типу як всеукраїнського, так і місцевого та регіонального рівнів.

Скаутський рух є добровільним, неполітичним виховним рухом для молодих людей, відкритим для всіх, незалежно від їхнього походження, расової приналежності та віросповідання, відповідно до мети, принципів та методів, що розроблені засновником руху. Існує у вигляді Всесвітньої організації скаутського руху (ВОСР), членами якої є визнані національні скаутські організації, до яких входять діти, підлітки, молодь та дорослі люди, що беруть участь у русі. Основоположні засади, на яких діє та розвивається скаутинг, визначені у Конституції ВОСР.

Членство у скаутському русі сприяє розвитку в дітей та підлітків активної життєвої позиції, високоморальної громадянської поведінки, набуттю життєво необхідних знань, практичних умінь та навичок, що сприяють засвоєнню соціального досвіду.

Скаутський рух вимагає від кожного його члена діяти відповідно до фундаментальних принципів руху — обов'язок перед Богом, обов'язок перед іншими і обов'язок перед собою.

Скаутський Метод, покладений в основу виховної системи таких об'єднань, призначений допомогти дітям розвинути свої здібності, зрозуміти власні інтереси, збагатити особистий життєвий досвід, надати поштовх для подальшого розвитку та самовдосконалення. Це дає нагоду кожній дитині зростати особистісно, оскільки вихованню особистості в організаціях скаутського типу приділяється велика увага. Виховна система спрямована насамперед на цілісне виховання особистості, яке ґрунтується на моральних засадах та ціннісних орієнтирах.

У скаутському русі виховні впливи відбуваються завдяки вдалому поєднанню частин Скаутського Методу. «Скаут одного разу — скаут назавжди», — цей вислів дуже точно характеризує людей, що належать до скаутського руху. Навіть якщо людина з будь-яких при-

чин вирішить покинути скаутську організацію, принципи скаутського руху залишаються для неї пріоритетними.

Отже, скаутинг — це школа особистісного зростання, в якій суворо дотримуються правил та законів організації та багато уваги приділяють саме вихованню моральних засад особистості: чесності, взаємодопомозі, відповідальності. Цілісність виховних впливів дитячих об'єднань скаутського типу на особистість сприяє самопізнанню та самовдосконаленню, формуванню умінь взаємодіяти з іншими і, водночас, не бути байдужим спостерігачем, а вміти проявити себе, бути ініціативним, вміти відповідати за свої вчинки.

Скаутинг — це велика гра з розвивальним компонентом. Перебуваючи у середовищі великої скаутської гри, підліток приймає на себе основні її правила. Це спосіб самодослідження, саморозвитку, самовираження, моделювання та налагодження стосунків з іншими. Скаутська гра — це спосіб налагодження нових соціальних контактів, що пов'язаний зі збереженням та розвитком фізичних та психічних якостей.

Система скаутського руху ґрунтується на принципах самовиховання. Це не скасовує впливу керівництва у скаутській групі. Але керівник групи — скаут-лідер створює відповідні умови та спонукає скаута до саморозвитку. Завдяки цьому кожен молодий член руху розглядається як унікальна особистість, яка із самого початку володіє потенціалом розвиватися в усіх аспектах і готова брати на себе відповідальність за власний розвиток. Головне положення самовиховання засноване на концепції «виховання зсередини» на відміну від «навчання ззовні». Молодий член руху — це головна дійова особа у виховному процесі, що займається самовихованням.

Таким чином, саме об'єднання скаутського типу ставлять за мету виховання відповідальності, активності, ініціативності. Це проявляється у вихованні особистості, яка прагне до самостійних дій в інтересах суспільства, які спрямовані на конструювання нової соціальної реальності. Адже у сучасному суспільстві існує потреба в соціально-зрілих, ініціативних людях, орієнтованих на позитивну самореалізацію в усіх сферах життєдіяльності суспільства, здатних не просто адаптуватися в навколишньому світі, а творчо його перетворювати.

Зміна світоглядно-ціннісних орієнтирів та вимог суспільства до особистості передбачає формування якостей, що дають особистості змогу самостійно визначити проблему, сформулювати завдання та знайти оптимальні шляхи її вирішення.

Соціальна ініціативність виступає двигуном діяльності, стає потребою в активних діях, які характеризуються новизною, випередженням, нетрадиційними способами вирішення соціальних проблем та суперечностей, творчим ставленням до справи, лідерством і, разом із тим, відповідальністю за свої дії.

Цінність дитячого об'єднання у контексті створення умов для формування ініціативності полягає у:

- допомозі підлітку в пошуках надійної життєвої опори, яка ґрунтується на духовних цінностях, осмисленні себе і свого місця у житті, набутті впевненості у своїх силах;
- ствердженні почуття самоцінності та значущості;
- отриманні доступу до знань та навичок, які дають змогу набувати досвіду ініціативної та відповідальної поведінки (яка регламентується статутом та завданнями дитячого об'єднання);
- набутті навичок ініціативності, розкриття своїх можливостей, прагненні до самовдосконалення;
- забезпеченні досвіду різноманітної діяльності, можливостей випробувати власні сили, навчитися вирішувати ситуації неуспіху;
- рольових розстановках усередині дитячого об'єднання, де підліткам надається можливість самостійної, ініціативної діяльності, співкерівництва;
- наявності дорослих лідерів, здатних повести за собою інших.

Отже, участь дітей у діяльності дитячих та молодіжних громадських об'єднаннях є однією з форм прояву соціальної ініціативності. Таким чином, сучасні дитячі та молодіжні об'єднання виступають як особливий соціальний інститут, що вирішує специфічні завдання самостійними методами і прийомами, використовуючи різноманітні форми роботи. Унікальна виховна система, покладена в основу функціонування об'єднань скаутського типу, якнайкраще сприяє вихованню у підлітків соціальної ініціативності.

Подальшого вивчення потребують питання дослідження феномену соціальної ініціативності в різних вікових аспектах, особливості особистісного становлення підлітків у діяльності дитячого об'єднання, проблема координації діяльності дитячих об'єднань з іншими соціальними інститутами.

Література

1. Бондарь Л. А. Что есть скаутинг : книга для скаутского лидера / Л. А. Бондарь — Женева : ВОСД, 1992. — 112 с.
2. Гаврилова О. В. Становлення скаутського руху на Україні / Олена Вікторівна Гаврилова // ві праці : наук.-метод. журнал. Т. 46. Вип. 33. Педагогічні науки. — Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2006. — С.162-167.
3. Жданович Ю. М. Організаційно-педагогічні засади виховного процесу у скаутській організації Пласт : дис.... канд. пед. наук : 13.00.07 / Жданович Юлія Миколаївна. — К., 2004. — 332 с.
4. Коляда Н. М. Дитячий рух як інститут соціалізації дітей та підлітків / Н. М. Коляда // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України, за ред. академіка С. Д. Максименка. — Київ, 2009, — 568 с.

5. Лісовець О.В. Формування готовності майбутніх соціальних педагогів до роботи з громадськими дитячими та молодіжними організаціями : дис... канд. наук : 13.00.05 / Лісовець Олег Васильович. — Київ, 2008.
6. Тетерский С.В. Воспитание социальной инициативности детей и молодежи : дис. ... док. пед. наук : 13.00.02 / Тетерский Сергей Владимирович. — Тамбов, 2004. — 337 с.
7. Ярова Л. О. Самовиховання дітей та підлітків у системі скаутингу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 «Теорія та методика виховання» / Лариса Олегівна Ярова. — Кіровоград, 2000. — 168 с.

Статья посвящена актуальной проблеме воспитания социальной инициативности подростков в детских объединениях скаутского типа. Осуществлен анализ философской и психолого-педагогической литературы, выяснено состояние проблемы воспитания социальной инициативности в отечественной и зарубежной психолого-педагогической науке, уточнена сущность понятия «социальная инициативность». Обоснованы возможности детских объединений как среды воспитания у подростков социальной инициативности, раскрыты их воспитательные возможности.

Ключевые слова: социальная инициативность, детские организации и объединения, скаутское движение.

N. V. Chyrenko

Education of Social Initiative of Teenagers in Children's Organizations of Scout Type

The Institute of Problems on Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (9 Berlynskoho Str., Kyiv, Ukraine)

The article is devoted to the problem of education of social initiative of adolescents in children's associations such as the Scout organization. Analysis of philosophical and psychological-pedagogical literature allowed the author to determine the research state of the social problems of education of initiative in domestic and foreign psycho-pedagogical science, to specify the essence of the concept of social initiative. Due to the capability of children's organizations as a medium of education of social initiative in adolescent, their educational possibilities are considered. Children's public associations are socializing institutions for younger generations where a teenager acquires the necessary skills, takes on different social roles, gains practical experience. Particular attention is paid to children and youth organizations such as Scouts, whose numbers today in Ukraine is quite large. These associations have both nationwide and local and regional levels. Scout associations occupy a significant place among children and youth associations and organizations and have proved their effectiveness as an educational movement. They can be considered as a worthy and effective partner of other social institutions in the process of education.

Keywords: social initiative; children's organizations and associations; scout movement; adolescents.

References

1. Bondar, L.A. (1992). *Chto est skauting. Kniga dlia skautskogo lidera* [What is Scouting. Handbook for a Scout Leader]. Zheneva: VOSD.
2. Havrylova, O.V. (2006). Stanovlennia skautskoho rukhu na Ukraini [Formation of Scouting Movement in Ukraine]. *In Naukovi pratsi: Pedahohichni nauky: Vol. 46 (33)*. (pp. 162-167). Mykolaiiv: Vyd-vo MDGU im. P. Mohyly.

3. Zhdanovych, Yu. M. (2004). *Orhanizatsiino-pedahohichni zasady vykhovnoho protsesu u skautskii orhanizatsii Plast* [Organizational and Pedagogical Foundations of Educational Process in Scouting Organization Plast] (Doctoral dissertation, Kyiv).
4. Koliada, N.M. (2009). *Dytiachyi rukh yak instytut sotsializatsii ditei ta pidlitkiv* [Children's Movement as an Institute of Socialization of Children and Teenagers]. In S.D. Maksymenko (Ed.), *Zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H.S. Kostiuka APN Ukraini*. Kyiv.
5. Lisovets, O.V. (2008). *Formuvannia hotovnosti maibutnikh sotsialnykh pedahohiv do roboty z hromadskimy dytiachymy ta molodizhnymy orhanizatsiiami* [Formation of Preparation of Future Social Educators to Works with Public Figures and Youth Organizations] (Doctoral dissertation, Kyiv).
6. Teterskii, S.V. (2004). *Vospitanie sotsialnoi initsiativnosti ditei i molodezhi* [Education of Social Initiative of Children and Youth] (Doctoral dissertation, Tambov).
7. Yarova, L.O. (2000). *Samovykhovannia ditei ta pidlitkiv u systemi skautinhu* [Self-Education of Children and Teenagers in a System of Scouting] (Doctoral dissertation, Kirovohrad).